Öğretmen Adaylarının Islık Çalmaya (Whistleblowing) Yönelik Ahlaki Değerlendirmelerine Etki Eden Bazı Faktörler[1]

Asiye TOKER GÖKÇE[2]

Özet

Bilgi uçurma anlamında kullanılan whistleblowing, örgütlerde, yasa dışı ve etik dışı eylemleri örgüt içinde veya dışında bulunan ve ortaya çıkan sorunu çözecek güce veya yetkiye sahip kişilere bildirmek anlamına gelir. Bilgi uçurmada örgütü harekete geçirmek söz konusu olacağından, bilgiyi uçuracak kişinin eyleme geçmeden önce, duyuracağı davranışın yasa dışı veya etik dışı olup olmadığına karar vermesi gerekir. Bu kararı vermede, bilgi uçuranın ahlaki muhakemesinin yanı sıra, yapılan eylemin ciddiyeti ile eylemi yapanın konumu da etkilidir. Ahlaki muhakeme, kişinin yetiştiği aile ve çevrenin yanı sıra aldığı eğitimden de etkilenmektedir. Bu çalışma, öğretmen adaylarının olası bilgi uçurma biçimlerini tercih etmelerinde etik dışı eylemin ciddiyetinin ve eylemi yapan kişinin konumunun birer faktör olarak etkili olup olmadığını belirlemeyi amaçlamaktadır. Tarama modeli niteliğinde olan araştırmanın ilk hipotezi; öğretmen adaylarının ortalama etik farkındalığının yüksek olduğudur. Araştırmanın ikinci hipotezi; yasa veya etik dışı eylemin ciddiyetinin, öğretmen adaylarının ahlaki muhakemelerini etkilediği biçimindedir. Son hipotez ise, yasa veya etik dışı eylemi yapan kişinin konumunun, öğretmen adaylarının ahlaki muhakemelerini etkilediği biçimindedir. Araştırma hipotezlerini test etmek için, öncelikle, okul ortamında gerçekleşmiş olan iki ayrı etik dışı senaryodan yararlanılmıştır. Araştırma için veri, yazar tarafından geliştirilen ölçek ile elde edilmiştir. Ölçekte iki etik dışı senaryo yer almaktadır. Her bir senaryonun ardından, katılımcılara, senaryoda geçen olayın bilgi uçurmayı gerektirecek kadar önemli olup olmadığı; eylemi yapan kişinin konumunun okul içinde bir gücünün olup olmadığı; eylemin etik olup olmadığı; son olarak da söz konusu senaryoya ilişkin hangi tür (iç veya dış) bilgi uçurmayı tercih edebileceği sorgulanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, Marmara bölgesinde yer alan bir üniversitenin, eğitim fakültesi son sınıfında okumakta olan 129 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma ölçeği, araştırmacı tarafından, 2010-2011 bahar döneminde, bir ders saati içinde uygulanmıştır. Elde edilen veri SPSS paket programından yararlanılarak, tanımlayıcı istatistik yöntemleri ile çözümlenmiştir. Türkiye'de ıslık çalmaya yönelik akademik çalışma, yok denecek kadar azdır. Var olan çalışmalar ise işletme ağırlıklıdır. Bu çalışmanın eğitim alanında yapılmış olması nedeniyle ilk olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın araştırmalara yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Aday öğretmen, ahlaki muhakeme, bilgi uçurma, etik karar verme, eğitim, Türkiye.

Some Factors Affecting Moral Judgments of Teacher Candidates towards Whistleblowing

Abstract

Whistleblowing means reporting of illegal or immoral practices in organizations to persons in or out of the organizations that may be able to effect action. Since organization is supposed to take action, a whistleblower needs to assess whether the wrongdoing s/he observed in organization is illegal or

[1] Bu çalışma I. Uluslararası Değerler ve Eğitimi Sempozyumunda (16-18 Kasım 2012) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

[2] Kocaeli Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü. Umuttepe Yerleşkesi, 41060, Kocaeli. asi.gokce@kocaeli.edu.tr.

immoral before blow the whistle. Besides, the decision is affected by seriousness of the wrongdoing, and power of wrongdoer as well as whistleblower's ethical decision making, this study aims to examine the effect of seriousness of the wrongdoing, and power of wrongdoer as factors on potential whistle blowing intentions of Prospective Teachers. The first hypothesis of the study, which was screening model, was; the overall ethical awareness of the prospective teachers is high; the second hypothesis was seriousness of the wrongdoing affects the prospective teachers' ethical decision-making. And the final hypothesis of the study was power of wrongdoer affects the prospective teachers' ethical decision making. Two separated unethical scenarios, which were taken place at school setting, were used to test hypotheses. After the each scenario, the participants were asked whether the wrongdoing was serious to blow whistle; whether the wrongdoer had power at school; whether the action named as wrongdoing was ethical, and, their potential intentions of whistle blowing. The sample of the study was 129 last year students who were selected from a faculty of education from a university at Marmara region. The survey was administered during a course section in 2010-2011 academic year. The data was analyzed by SPSS using descriptive analysis. The academic study about whistle blowing in Turkey is little. Moreover, the studies are related to accounting. This study is the first as examining prospective students in education sector. Therefore, this study is supposed to be pathfinder for the researchers in future.

Keywords: Whistle blowing, ethical decision-making, moral reasoning, education, prospective teachers, Turkey.

Bilgi uçurma anlamında kullanılan whistlewlowing, örgütlerde, yasa dışı ve etik dışı eylemleri örgüt içinde veya dışında bulunan ve ortaya çıkan sorunu çözecek güce veya yetkiye sahip kişilere bildirmek anlamına gelir. Bilgi uçurmada örgütü harekete geçirmek söz konusu olacağından, bilgiyi uçuracak kişinin (whistleblower) eyleme geçmeden önce, duyuracağı davranışın yasa dışı veya etik dışı olup olmadığına karar vermesi gerekir. Bu kararı vermede, bilgi uçuranın ahlaki muhakemesinin (moral reasoning) yanı sıra, yapılan eylemin ciddiyeti ile eylemi yapanın konumu da etkilidir. Ahlaki muhakeme, kişinin yetiştiği aile ve çevrenin yanı sıra aldığı eğitimden de etkilenmektedir (Arnold and Ponemon, 1991; Miceli et al., 1991). Bu çalışma, öğretmen adaylarının olası bilgi uçurma biçimlerini tercih etmelerinde etik dışı eylemin ciddiyetinin ve eylemi yapan kişinin konumunun birer faktör olarak etkili olup olmadığını belirlemeyi amaçlamaktadır.

Bilgi uçurma (Whistle-blowing)

Bilgi uçurma, iş görenin, örgüt içinde, işverenin kontrolünde gerçekleştirilen yasa dışı, etik dışı veya gayr-ı meşru eylemleri, bu eylemlere müdahale edebilecek iç veya dış otoritelere bildirmesi biçiminde tanımlanmaktadır. Örgüt içinde yapılan yanlışı, etik veya yasa dışı eylemi duyuran kişiye, bilgi uçuran (whistle-blower) adı verilmektedir. Bilgi uçuran, kendisine verilen veya tanık olduğu eylemin, üçüncü şahıslara gereksiz zarar verebileceğine inanan kişidir. Bu durumda, bilgiyi uçuracak kişinin öncelikle, tanık olduğu veya kendine emredilen eylemin yasa dışı, etik dışı veya gayr-ı meşru olup olmadığına karar vermesi gerekir. Örgütlerde yaşanan ve yanlış kabul edilen eylemler; israf, ayrımcılık, yasalar çerçevesinde gerçekleşen şiddet, kötü yönetim, cinsel taciz, hırsızlık ve güvenlik sorunları biçiminde sınıflandırılmaktadır. Eylemin türü ile iş görenin bilgi uçurmaya karar vermesi arasında önemli ilişki bulunmaktadır (Elliston, 1982; Miceli ve Near, 1985; Vinten, 1996; Dawson, 2000; Near, Rehg, Scotter ve Miceli, 2004).

Bilgi uçurmayı açıklayan çeşitli modeller bulunmaktadır. Bilgi uçurmayı, bir çeşit örgüt içi sosyal yönden yarar sağlayıcı davranış olarak gören bu modellere göre, bilgi uçurmanın gerçekleşmesi için kişinin öncelikle, yanlış eylemi fark etmesi gerekmektedir. İkinci olarak, eylemin müdahale gerektirecek kadar önemli olup olmadığına karar vermesi gerekir. Üçüncü olarak bilgi uçurma konusunda kendini sorumlu hissetmesi gereklidir. Son olarak da bilgiyi nasıl uçuracağına karar verir. Bu aşamada kişi, bilgiyi uçurduğu takdirde yaşayacağı olası bedelin (ödül veya ceza) hesabını yapar. Kişinin bu son adımda vereceği karara etki eden çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler; kişisel, örgütsel ve durumsal faktörlerdir. Bilgi uçuranlar genelde yüksek ahlaki değerlere sahiptirler ve ahlaki bakımdan duyarlıdırlar. Diğer yandan, "örgüt eylemin kurbanı mı yoksa söz konusu eylemden yararlanıyor mu?" sorusuna iş gören tarafından verilen cevap, iş görenin bilgi uçurmaya karar vermesinde etkilidir. Ayrıca yapılan eylemin türü de bilgi uçurmada durumsal faktörlerden biri olarak önemlidir (Near ve Miceli, 1990; Miceli, Near ve Schwenk, 1991; Near ve Miceli, 1995).

Bilgi Uçurma Biçimleri

Bilgi uçurma örgüt için bir tehdit olarak algılanabileceği gibi, yönetim tarafından desteklediği durumda örgütün etkililiğini artırabilir. Bu nedenle yöneticilere, örgüt içindeki otoritelere bilgi uçurmayı desteklemeleri önerilir. Bilgi uçurma, örgüt içindeki otoritelere veya dışarı bulunan üçüncü şahıslara uçurulabilir. Örgüt içinde yanlış eyleme tanık olan iş gören, bu durumu örgüt içinde yetki sahibine veya örgüt dışında, medya gibi etkili birimlere, kimliğini açıklayarak veya gizleyerek bildirebilir. Bu bağlamda, iş gören bilgiyi, resmi olarak veya resmi olmayan biçimde; örgüt içine veya dışına; kimliğini açıklayarak veya saklayarak uçurabilir (Miceli ve ark., 1991; 1999; Park, Blenkinsopp, Oktem ve Omurgonulsen, 2008).

Bilgi uçurma çeşitli yönleri ile araştırılmış bir konudur. Örneğin Brabeck (1984) etik muhakeme ile bilgi uçurma arasındaki ilişkiyi araştırırken; Miceli ve ark. (2001) kişinin kendini etik olarak zorunlu hissetmediği durumda bilgiyi uçurmadığını ortaya koymuşlardır. Cohen, Pant ve Sharp (2001) felsefi değerlere göre hazırlanan etik senaryolarla öğrencilerin etik karar verme süreçlerini incelemişlerdir. Near ve Miceli (1986) ve Miceli ve Near (1994) bilgiyi uçuranın yaşama olasılığı olan misilleme konusunu irdelemiştir. Rehg, Miceli, Near ve Scotter (2008) bilgi uçurmada yanlış eylemi yapan kişinin gücünün etkisini araştırmıştır.

Araştırmanın hipotezleri

Birçok araştırma (Arnold and Ponemon, 1991; Brabeck, 1984; Miceli et al. 1991; Near and Miceli, 1986) ahlaki muhakemenin bilgi uçurmaya karar vermede etkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu araştırmalara göre kişinin ahlaki muhakeme düzeyi ne kadar yüksekse, tanık olduğu yanlış eylemi düzelme isteği o oranda yüksek olmaktadır. Bu durumda, bilgi uçurmada öncelikle yanlış eyleme tanık olan iş görenin, tanık olduğu bu eylemin yanlış olduğunu fark etmesi gerektiğinden (Dozier ve Miceli, 1985; Near ve Miceli, 1985; Graham, 1986), söz konusu iş görenin ahlaki muhakeme gücünün de yüksek olması gerektiği düşünülmektedir. Diğer deyişle, ahlaki muhakeme gücü yüksek olan kişi, örgütü içinde

gerçekleşen yanlış eylemi, diğer iş görenlere göre daha kolay fark edebilir. Bu bağlamda araştırmanın ilk hipotezi aşağıdaki gibi yapılandırılmıştır:

H1: Öğretmen adaylarının ortalama etik farkındalığı yüksektir.

Örgüt içinde gerçekleşen yanlış eylemin türü, eylemi yapan kişinin statüsü, potansiyel bilgi uçuranın statüsü gibi faktörler bilgi uçurmaya karar vermede etkilidir (Near ve Miceli, 1990; 1995; Miceli ve ark., 1991). Ahmad ve ark., (2010) yanlış eylemi yapan kişinin örgüt içindeki gücünün, yanlış eyleme tanık olan iş görenin bilgi uçurmasında etkisi olup olmadığını araştırmış, yanlış yapan kişinin statüsünün bilgi uçurmada etkisinin olmadığını belirlemiştir. Bu bağlamda araştırmanın ikinci ve üçüncü hipotezi aşağıdaki gibi yapılandırılmıştır:

H2: Yasa veya etik dışı eylemin ciddiyeti, öğretmen adaylarının ahlaki muhakemelerini etkiler.

H3: Yasa veya etik dışı eylemi yapan kişinin konumu, öğretmen adaylarının ahlaki muhakemelerini etkiler.

Park ve arkadaşlarına (2008) göre iş görenler bilgiyi resmi olarak veya resmi olmayan biçimde; örgüt içine veya dışına; kimliğini açıklayarak veya saklayarak uçurabilir. Resmi olarak bilgi uçurma, bilgiyi uçurmada kurumsal süreçleri izlemektir. Resmi olmayan bilgi uçurma, iş görenin tanık olduğu eylemi bir yakınına bildirmesidir. İçe bilgi uçurmada iş gören bilgiyi örgütün içindeki en üst otoriteye bildiri. Dışa bilgi uçurma ise iş gören tanık olduğu eylemi, medya veya meclis gibi örgütün dışındaki taraflara bildirmedir. Ayrıca iş gören tanık olduğu eylemi kimliğini açıklayarak bildirebileceği gibi, kimliğini gizleyerek de bildirebilir.

Türkiye örneklemi üzerinde çalışan araştırmacılardan Park ve arkadaşları (2008) Türk öğrencilerin içe bilgi uçurmayı dışa bilgi uçurmadan daha yüksek oranda tercih ederken anonim bilgi uçurmayı tercihleri kimliğini açıklayarak bilgi uçurmanda çok az farkla yüksek oranda tercih ettiklerini ortaya koymuştur. Diğer yandan Nayir ve Herzig (2011) Türk yöneticilerin dışa ve anonim bilgi uçurmayı daha fazla tercih ettiğini ortaya koymaktadır. Ancak Nayir ve Herzig (2011) çalışmalarında sadece dışa bilgi uçurmayı araştırdıklarından, Türk yöneticilerin içe bilgi uçurmayı tercih etme durumlarının da araştırılmasını önermişlerdir. Sonuç olarak söz konusu araştırmalar, kendilerinden sonra elen araştırmacılara diğer bilgi uçurma biçimlerini de incelenmelerinin önermektedir. Bu bağlamda araştırmanın diğer hipotezleri aşağıdaki gibi yapılandırılmıştır:

H4: Öğretmen adayları olası tanık oldukları etik dışı eylemi bildirmede içe bilgi uçurmayı tercih ederler.
H5: Öğretmen adayları olası tanık oldukları etik dışı eylemi bildirmede dışa bilgi uçurmayı tercih ederler.
H6: Öğretmen adayları olası tanık oldukları etik dışı eylemi bildirmede resmi olarak bilgi uçurmayı tercih ederler.

H7: Öğretmen adayları olası tanık oldukları etik dışı eylemi bildirmede resmi olmayan biçimde bilgi uçurmayı tercih ederler.
H8: Öğretmen adayları olası tanık oldukları etik dışı eylemi kimliğini açıklayarak bildirmeyi tercih ederler.
H9: Öğretmen adayları olası tanık oldukları etik dışı eylemi kimliğini gizleyerek bildirmeyi tercih ederler.

Aday öğretmenler ile çalışma

Öğretmenler ve okul yöneticileri, okulda, hemen her gün çok farklı etik olaylarla karşılaşmakta ve bu farklı olayları çözmek zorunda kalmaktadırlar. 'Eğitim bilimine giriş', 'eğitim felsefesi', 'sınıf yönetimi' ve 'okul yönetimi' gibi dersler, öğretmen yetiştirmede, onları okuldaki karmaşık eğitimci rolüne hazırlamada önemli bir yere sahiptir. Öğretmen adayları, bu dersler sırasında okulda geçen farklı eğitim olayları ile karşılaşmakta ve bu olayları analiz edebilmektedir. Ayrıca aday öğretmenler, 'öğretmenlik uygulaması' dersleri sırasında, yukarıda sözü edilen derslerde öğrendikleri teorik bilgileri sınama durumunda kalmaktadırlar. Diğer yandan, Lysonsky & Gaidis (1991) de özellikle son sınıf öğrencilerinin etik duyarlılıklarının, mesleği icra edenlerinkiyle uyumlu olduğunu iddia etmektedir. Bu bağlamda Park ve ark.(2008) Güney Kore, Türkiye ve Büyük Britanya'lı işletme öğrencilerinin bilgi uçurma biçimlerine yönelik olarak etik karar vermelerini incelemiştir.

Bu araştırma ile Türkiye'deki yöneticilerin ve iş görenlerin bilgi uçurma konusunda bilgilendirileceği öngörülmektedir. Okullarda eğitimcilerin hemen her gün etik sorunlarla karşılaştıkları düşünüldüğünde, öğretmen eğitiminde etik farkındalık yaratmanın önemi de ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın öğretmen eğitiminde karar alıcıların dikkatini çekeceği düşünülmektedir. Bu çalışmanın öğretmen eğitiminde karar alıcılarının, öğretmen eğitimi programlarını düzenlerken, öğretmen adaylarının etik karar verme becerilerini geliştirmeyi de düşünmelerini sağlamayı amaçlamaktadır.

Yöntem

Tarama modelinde yapılan araştırmanın çalışma grubunu Marmara bölgesinde yer alan bir üniversitenin, eğitim fakültesinde okumakta olan 129 adet son sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışma grubuna ait demografik özellikler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Çalışmaya Katılan Öğrencilerin Demografik Özellikleri

		N	%
Cinsiyet	Kız	98	77
	Erkek	30	23
Yaş	20 altı	121	95
	20-24	5	4
	25-29	1	1
Bölüm	Sınıf	74	58
	Matematik	48	37

Fen	6	5

Veri toplama aracı

Araştırma için gereken veri, araştırmacı tarafından geliştirilen bir anket ile elde edilmiştir. Ankette, okul ortamında gerçekleşmiş iki ayrı etik dışı senaryo yer almaktadır. Her bir senaryonun ardında iki ayrı soru kümesi yer almaktadır. Birinci soru kümesinde verilen senaryoda geçen olayın ahlaki olup olmadığı; bilgi uçurmayı gerektirecek kadar önemli olup olmadığı; etik dışı eylemi gerçekleştiren kişinin konumunun kendileri için güçlü olup olmadığı; eylemi içe mi yoksa dışa mı bildirmeyi tercih ettikleri sorgulanmaktadır. İkinci kısımda ise bilgi uçurma yollarından hangilerini tercih ettikleri irdelenmektedir. Her iki kısımdaki sorular da 5'li Likert biçiminde, 'kesinlikle hayır' (1)'dan 'kesinlikle evet' (5)'e, sıralanmaktadır. Ayrıca katılımcıya ait demografik özellikler de sorgulanmıştır.

Bulgular ve Yorum

Hipotez 1'de, öğretmen adaylarının ortalama etik farkındalığının yüksek olduğu önerilmekteydi. Bu bağlamda her iki etik senaryo için sorulan senaryoda sözü geçen eylemin etik/ahlaki olup olmadığı sorusuna verilen cevaplar incelendi (Tablo 2).

Tablo 2.Öğrencilerin senaryolarda söz konusu olan eyleme yönelik karaları

Etik midir?	N	$\bar{x}$	SS
Senaryo 1	129	1.63	1.19
Senaryo 2	129	1.45	1.21

Tablo 2'de görüldüğü gibi, öğrenciler söz senaryolara konu olan iki durumu da etik dışı bulduklarını belirtmişlerdir. Araştırmanın bu bulguları ilk hipotezi doğrular niteliktedir.

Hipotez 2'de, senaryoda geçen etik dışı eylemin öneminin, öğretmen adaylarının ahlaki muhakemelerini etkilediği önerilmekteydi. Bu bağlamda her iki etik senaryoda sözü edilen eylemin düzeltilmesi için eyleme geçecek kadar önemli bir durum olup olmadığı katılımcılara soruldu. Katılımcıların verdiği cevaplar Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Öğrencilere göre eylemin ciddiyeti

Olayın ciddiyeti büyük müdür	N	$\bar{x}$	SS
Senaryo 1	129	4.71	.71
Senaryo 2	129	4.78	.79

Tablo 3'te görüldüğü gibi, öğrenciler senaryolarda yer alan iki eylemin de eyleme geçecek kadar önemli olduğunu düşünmektedirler. Araştırmanın bu bulguları Near ve Miceli (1990, 1995) ve Miceli ve ark.'nın (1991) önerileri ile uyumludur.

Hipotez 3'te, senaryoda geçen etik dışı eylemi yapan kişinin konumu, öğretmen adaylarının ahlaki muhakemelerini etkilediği önerilmekteydi. Bu bağlamda her iki etik senaryoda sözü edilen eylemi yapan kişini okul içinde güçlü bir pozisyona sahip olup olmadığı öğrencilere soruldu. Katılımcıların verdiği cevaplar Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Öğrencilere göre eylemi yapan kişinin okuldaki güçlü olma durumu

Eylemi yapanın gücü	N	$\bar{x}$	SS
Senaryo 1	127	2.35	1.57
Senaryo 2	128	2.45	1.37

Tablo 4'e göre öğrenciler iki senaryoda da eylemi yapan kişinin gücünün olmadığını düşünmektedirler. Bu bağlamda eylemi yapan kişinin gücünün öğrencilerin eylem hakkındaki etik kararlarını etkilediği hipotezini doğrulamamaktadır. Araştırmanın bu bulgusu Ahmad, Smith ve İsmail'in (2010) bulguları ile de tutarlılık göstermektedir.

Hipotez 4'te, öğretmen adaylarının tanık oldukları yanlış eylemi bildirmede içe bilgi uçurmayı tercih ettikleri önerilmekteydi. Bu bağlamda katılımcıların her iki etik senaryoda sözü edilen eylemi okul içinde çalışanlara bildirme durumları Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Öğrencilerin içe bilgi uçurma durumları

İçe bilgi uçurma	N	$\bar{x}$	SS
Senaryo 1	128	3.86	1.26
Senaryo 2	129	4.26	1.06

Tablo 5'e göre öğrenciler iki senaryoda da eylemi içe uçurmayı tercih etmektedir. Bununla birlikte, öğrenciler ikinci senaryodaki eylemi, ilk senaryodaki ne göre, daha yüksek oranda içe bildirmeyi tercih etmektedirler. Park ve ark. (2008) da Türk öğrencilerin içe bilgi uçurmayı tercih ettiğini ortaya koymuştur. ($\bar{x}$=3.69) Araştırmanın bu bulgusu Park ve ark.'nın (2008) sonuçları ile tutarlılık göstermektedir. Bu bağlamda araştırmanın 4. Hipotezi doğrulanmaktadır.

Hipotez 5'te, öğretmen adaylarının tanık oldukları yanlış eylemi bildirmede dışa bilgi uçurmayı tercih ettikleri önerilmekteydi. Bu bağlamda her iki etik senaryoda sözü edilen eylemi okulun dışındakilere bildirme durumları Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Öğrencilerin dışa bilgi uçurma durumları

Dışa bilgi uçurma	N	$\bar{x}$	SS
Senaryo 1	126	3.42	1.31
Senaryo 2	129	3.89	1.23

Tablo 6'ya göre öğrenciler iki senaryoda da eylemi dışa uçurmayı tercih etmektedir. Öğrenciler ilk senaryoda söz geçen eylemi rapor etmede, ikinci senaryodaki eyleme göre daha

düşük düzeyde dışa rapor etmeyi tercih etmektedir. Diğer yandan, Tablo 5'teki veriler göz önüne alındığında, öğrencilerin her iki senaryoda da içe rapor vermeyi, dışa bilgi uçurmadan daha fazla tercih ettikleri söylenebilir. Park ve ark. (2008) da Türk öğrencilerin içe rapor etmeyi ($\bar{x}$=3.69), dışa bilgi uçurmadan ($\bar{x}$=2.85) daha fazla tercih ettiğini ortaya koymuştur. Dolayısı ile araştırmanın bulguları Park ve ark.'nın (2008) sonuçları ile tutarlılık göstermektedir. Bu bağlamda araştırmanın 5. Hipotezi, Tablo 6'daki sonuç tek başına değerlendirildiğinde, doğrulanmakla birlikte; Tablo 5 dikkate alındığında doğrulanmamaktadır.

Hipotez 6'da, öğretmen adaylarının tanık oldukları yanlış eylemi resmi kanalları izleyerek rapor etmeyi tercih ettikleri önerilmekteydi. Hipoteze yönelik veri Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7. Öğrencilerin bilgi uçurmada resmi yolları tercih etme durumları

Resmi bilgi uçurma	N	$\bar{x}$	SS
Senaryo 1	127	3.10	1.13
Senaryo 2	125	3.50	1.11

Tablo 7'ye göre öğrenciler iki senaryoda da "düşük oranda" resmi olarak bilgi uçurmayı tercih etmektedir. Park ve ark. (2008) da Türk öğrencilerin bilgi uçurmada resmi yolları tercih ettiğini ortaya koymuştur ($\bar{x}$=3.40). Araştırmanın bu bulgusu Park ve ark.'nın (2008) sonuçları ile tutarlılık göstermektedir. Bu bağlamda araştırmanın 6. Hipotezi doğrulanmaktadır.

Hipotez 7'de, öğretmen adaylarının tanık oldukları yanlış eylemi bildirmede resmi olmayan bilgi uçurmayı tercih ettikleri önerilmekteydi (Tablo 8).

Tablo 8. Öğrencilerin bilgi uçurmada resmi olmayan yolları tercih etme durumları

Resmi olmayan bilgi uçurma	N	$\bar{x}$	SS
Senaryo 1	129	4.07	.90
Senaryo 2	128	4.32	.90

Tablo 8'de de görüldüğü gibi, öğrenciler iki senaryoda da resmi olmayan bilgi uçurmayı tercih etmektedir. Tablo 7'teki veri göz önüne alındığında, öğrencilerin her iki senaryoda da bilgi uçurmada resmi olmayan yolları resmi olan yollara göre daha yüksek düzeyde tercih ettiği görülmektedir. Park ve ark. (2008) ise Türk öğrencilerin bilgi uçurmada resmi yolları ($\bar{x}$ =3.40), resmi olmayan yollara ($\bar{x}$=3.33) göre daha fazla tercih ettiklerini ortaya koymaktadır. Dolayısı ile araştırmanın bulguları, Park ve ark.'nın (2008) sonuçları ile tutarlılık göstermemektedir. Bu bağlamda araştırmanın 8. Hipotezi, hem Tablo 8'deki sonuçlar tek başına değerlendirildiğinde, hem de Tablo 7'deki sonuçlar da dikkate alındığında doğrulanmaktadır.

Hipotez 8'de, öğretmen adaylarının tanık oldukları yanlış eylemi kimliğini açıklayarak bildirmeyi tercih ettikleri önerilmekteydi (Tablo 9).

Tablo 9. Öğrencilerin bilgi uçurmada kimliğini açıklama tercihi

Kimliğini açıklayarak	N	$\bar{x}$	SS
Senaryo 1	127	2.91	1.38
Senaryo 2	125	3.45	1.38

Tablo 9'a göre, öğrenciler ikinci senaryoda düşük oranda kimliğini açıklayarak bilgi uçurmayı tercih ederken, ilk senaryoda eylemi bildirirken kimliğini açıklamayı tercih etmediğini belirtmektedir. Park ve ark. (2008) da Türk öğrencilerin bilgi uçurmada kimliğini açıklamayı tercih etmediğini ortaya koymuştur ($\bar{x}$=2.94). Araştırmanın bu bulgusu Park ve ark.'nın (2008) sonuçları ile tutarlılık göstermektedir. Bu bağlamda araştırmanın 9. Hipotezi, ikinci senaryo söz konusu olduğunda, doğrulanmaktadır.

Hipotez 9'da, öğretmen adaylarının tanık oldukları yanlış eylemi kimliğini gizleyerek bildirmeydi tercih ettikleri önerilmekteydi (Tablo 10).

Tablo 10. Öğrencilerin bilgi uçurmada kimliğini gizleyeme tercihi

Kimliğini gizleyerek	N	$\bar{x}$	SS
Senaryo 1	128	1.95	1.00
Senaryo 2	124	2.02	1.14

Tablo 10'da da görüldüğü gibi, öğrenciler iki senaryoda da olası tanık oldukları durumu kimliğini gizleyerek bildirmeyi tercih etmediklerini belirtmektedir. Park ve ark. (2008) da Türk öğrencilerin bilgi uçurmada kimliğini açıklamayı tercih etmediğini ortaya ($\bar{x}$=2.98) koymaktadır. Ancak, Park ve ark. (2008) öğrencilerin kimliğini gizleyerek bilgi uçurmayı ($\bar{x}$ =2.98), kimliğini açıklayarak bilgi uçurmadan ($\bar{x}$=2.94) çok az bir farkla daha yüksek oranda tercih ettiklerini ortaya koymaktadır. Oysa bu araştırmanın bulguları Park ve ark.'nın (2008) bulgularının tersini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda araştırmanın son hipotezi doğrulanmamaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmanın temel amacı, öğretmen adaylarının etik karar verme sürecine etki eden olası faktörlerin, olası bilgi uçurma biçimlerini de kapsama alarak, irdelenmesidir. Etik karar verme sürecine etki eden faktörler; eylemin ciddiyeti ve eylemi yapan kişinin konumudur. Bu bağlamda aşağıdaki hipotezler test edilmiştir:

H1: Öğretmen adaylarının ortalama etik farkındalığı yüksektir.
H2: Yasa veya etik dışı eylemin ciddiyeti, öğretmen adaylarının ahlaki muhakemelerini etkiler.

H3: Yasa veya etik dışı eylemi yapan kişinin konumu, öğretmen adaylarının ahlaki muhakemelerini etkiler.

H4: Öğretmen adayları olası tanık oldukları etik dışı eylemi bildirmede içe bilgi uçurmayı tercih ederler.
H5: Öğretmen adayları olası tanık oldukları etik dışı eylemi bildirmede dışa bilgi uçurmayı tercih ederler.
H6: Öğretmen adayları olası tanık oldukları etik dışı eylemi bildirmede resmi olarak bilgi uçurmayı tercih ederler.
H7: Öğretmen adayları olası tanık oldukları etik dışı eylemi bildirmede resmi olmayan biçimde bilgi uçurmayı tercih ederler.
H8: Öğretmen adayları olası tanık oldukları etik dışı eylemi kimliğini açıklayarak bildirmeyi tercih ederler.
H9: Öğretmen adayları olası tanık oldukları etik dışı eylemi kimliğini gizleyerek bildirmeyi tercih ederler.

Sonuçlara geçmeden önce araştırma yönteminin sınırlılıkları konusunun açıklığa kavuşmasında yarar bulunmaktadır. Öncelikle bu çalışma, aday öğretmenler üzerinde yürütülmesi bakımından alanda çalışan öğretmenler hakkında genelleme yapmayı öngörmemektedir. Bu bağlamda, araştırma sonuçlarının hali hazırda çalışan öğretmenlere genellenemeyeceği araştırmacı tarafından kabul edilmektedir.

Diğer yandan, kişilere tutumlarını açığa çıkaracak sorular sorulduğunda, onların verdikleri cevapların, az da olsa, sosyal yönden beğenilme isteğinden etkilenebileceği düşünülmektedir (Park et al., 2008). Son olarak, araştırmada kullanılan senaryolar çok spesifiktir ve katılımcılardan olası eylemler üzerinde düşünmeleri istenmiştir. Bu bağlamda, katılımcıların etik dışı eylemlere tepkide bulunurken, cevap vermeleri sırasında sahip oldukları genel tutumlarının etkisinde kaldıkları söylenebilir. Sosyal olaylarda karar vermeyi etkileyebilecek, olayın biricikliği, zaman, mekân, insan gibi faktörlerin olduğu düşünüldüğünde, katılımcıların bütün bu faktörlerden soyutlanarak teorik olarak cevap vermeleri araştırmanın sınırlılığını oluşturabilir. Bu sınırlılıklara rağmen, bu araştırma önemli bakış açıları elde etmemizi sağlamaktadır.

Araştırmaya 129 öğrenci katılmıştır. Öğrenciler kendilerine verilen her iki senaryodaki durumu da etik dışı bulduklarını belirtmişlerdir. Öğrenciler iki senaryoda söz konusu etik dışı eylemlerin, düzeltilmesi amacıyla harekete geçecek kadar önemli olduğunu düşünmektedirler. Bu bağlamda öğretmen adaylarının ortalama etik farkındalığının yüksek olduğu ve etik dışı eylemin ciddiyetinin, öğretmen adaylarının ahlaki muhakemelerini etkilediği söylenebilir. Diğer yandan, öğrenciler iki senaryoda da eylemi yapan kişinin gücünün olmadığını düşünmektedirler. Araştırmanın bu sonucu, ‘etik dışı eylemi yapan kişinin konumu, öğretmen adaylarının ahlaki muhakemelerini etkiler’ hipotezini doğrulamamaktadır. Bu bağlamda eylemi yapan kişinin gücünün öğrencilerin eylem hakkındaki etik kararlarını etkilemediği söylenebilir.

Öğrenciler iki senaryoda da eylemi içe uçurmayı tercih etmektedir. Bununla birlikte, öğrenciler ikinci senaryodaki eylemi, ilk senaryodaki ne göre, daha yüksek oranda içe bildirmeyi tercih etmektedirler. Öğrenciler, her kendilerine verilen iki senaryoda da içe rapor vermeyi, dışa bilgi uçurmadan daha fazla tercih etmektedirler. Öğrencilerin her iki senaryoda da bilgi uçurmada resmi olmayan yolları resmi olan yollara göre daha yüksek düzeyde tercih etmektedirler. Öğrenciler ikinci senaryoda düşük oranda kimliğini açıklayarak bilgi uçurmayı tercih ederken, ilk senaryoda eylemi bildirirken kimliğini açıklamayı tercih etmediğini belirtmektedir. Diğer yandan, öğrenciler iki senaryoda da olası tanık oldukları durumu kimliğini gizleyerek bildirmeydi de tercih etmemektedirler.

Bu araştırma ile bilgi uçurma aracılığı ile 'etik karar verme' becerisinin önemine vurgu yapılmak istenmiştir. Araştırmanın, bulgularının geliştirilmesi bakımında, daha geniş daha büyük bir örneklem grubu ile yapılması önerilmektedir. Bu araştırma sayesinde eğitime yön veren politikacıların etik karar verme konusunda daha duyarlı olacağı düşünülmektedir. Etik karar vermenin önemi eğitimciler arasında ve toplumda anlaşıldığında, öğretmen yetiştirmede değer eğitiminin ve etik karar verme becerilerinin geliştirilmesinin gereği daha da artacaktır. Bu bağlamda, öğretmen yetiştiren programlara öğretmen adaylarının etik karar verme becerilerini geliştirecek ve değerler sistemini destekleyecek, felsefe, mantık gibi derslerin konulması önerilmektedir. Ayrıca, eğitim sektöründe yapılan bu çalışmanın diğer sektörlere de yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar:

Ahmad, S.A., Smith, M., ve İsmail, Z. (2010). Internal Whistleblowing Intentions in Malaysia: Factors that Influence Internal Auditors' Decision-Making Process. www.internationalconference.com

Arnold, D. F. and Ponemon, L. A. (1991). Internal auditors perceptions of whistle blowing and the influence of moral reasoning: An experiment. *Auditing: A Journal of Practice and Theory, 10,* 1–15.

Brabeck, M. M. (1984). Ethical Characteristics of Whistle-Blowers. *Journal of Research in Personality, 18,* 41–53.

Cohen, J.R., Pant, L.,W., and Sharp, D.J. (1993). Culture-based ethical conflicts confronting multinational accounting firms. *Accounting Horizon, 7* (3), 1-13.

Dawson, S. (2000). *Whistleblowing: A broad definition and some issues for Australia,* (Working paper by Victoria University of Technology).

Dozier, J. B. ve Miceli, M.P. (1985). Potential predictors of whistle-blowing: A prosocial behavior perspective. *Academy of Management Review, 10* (4), 823-836.

Elliston, F. A. (1982). Civil Disobedience and Whistleblowing: A Comparative Appraisal of Two Forms of Dissent. *Journal of Business Ethics, 1,* 167-177.

Lysonski, S., and Gaidis, W. (1991). Across-cultural Comparison of the Ethics of Business Students. *Journal of Business Ethics,* 10, 141-151.

Miceli, M. P. and Near, J. P. (1985). Characteristics of organizational climate and perceived wrongdoing associated with whistleblowing decisions. *Personnel Psychology*, *38* (3), 525-544.

Miceli, M. P. Near, J. P., Schwenk, C. R. (1991). Who blows the whistle and why? *Industrial and Labor Relations Review*, *45* (1), 113-130.

Miceli, M. P., Near, J. P. (1994). Relationships among value congruence, perceived victimization, and retaliation against whistleblowers. *J. Management, 20*, 773–794

Miceli, M. P., Rehg, M., Near, J. P. and Ryan, K. C. (1999). Can laws protect whistle-blowers? Results of a naturally occurring field experiment. *Work and Occupations*, 26, 129–151.

Near, J. P., & Miceli, M. P. (1986). Retaliation against whistle-blowers: Predictors and effects. *Journal of Applied Psychology*, 71,137-145.

Near, J.P., Rehg, M.T., Scotter, J.R.V., Miceli, M.P. (2004). Does type of wrongdoing affect the whistleblowing process? *Business Ethics Quarterly, 14* (2), 219-242.

Park, H., Blenkinsopp, J., Oktem, M. K., Omurgonulsen, U. (2008). Cultural Orientation and Attitudes Toward Different Forms of Whistleblowing: A Comparison of South Korea, Turkey, and the U.K. *Journal of Business Ethics, 82*, 929–939.

Vinten, G. (1996). Whistleblowing in the health-related professions. The *Indian Journal of Medical Ethics.*